

MESAJE ALE SFINŢILOR TREI IERARHI VASILE CEL MARE, GRIGORIE TEOLOGUL ŞI IOAN GURĂ DE AUR PENTRU LUMEA CONTEMPORANĂ

Conf. Univ. Dr. Ion Marian CROITORU,

Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științele Educației,
Universitatea „Valahia” din Târgoviște,
ROMÂNIA,

E-mail: ioncroitoru@yahoo.fr, im.croitoru@yahoo.gr

ABSTRACT

The Three Holy Hierarchs Basil the Great, Gregory the Theologian and John Chrysostom, whom the Church honours particularly and under whose protection the large family of Christian theological education, and not just it, has placed itself, year after year, entered the conscience of the Orthodoxy as “equal in habits to the Apostles” and “teachers” or educators “of the world”. Their contribution to the growth of the Church teaching consists in the fact that they formulated a theological word representing, truly, a radical change in the core habits of the man of their time. They did not ignore the human wisdom of various times and, especially, the Greek thinking of the Antiquity, but went beyond this wisdom, reviewing human life based on the evangelical principles. Thus, they highlight that one cannot talk about a hellenisation of the Christian faith or about a christianisation of Hellenism, but about the fact that the Christian faith is founded on the holy-spiritual experience of the grace-based work of the Holy Trinity and is expressed by dogmas and concrete ascetic and liturgical forms, creating a manner of living totally new for the world of those times, a unique experience of the relation of man with the God revealed in the Old and The New Testament, a unique expression of the relation of man with God, with the visible and invisible world, with the society he lives in and with himself. From the Three Holy Hierarchs’ teachings and living one can understand many messages for the contemporary world, such as: “the importance of the ecumenicity of the «Gospel»”; “the unity between contemplation and practice” or, in patristic language, “between the vision of God and action”; “the need for education and the benefit of the permanent spiritual cultivation of man”; “the dynamic, not static, character of the Holy Tradition”; “the service and social mission of the Church”; “the holy-spiritual life stages and the fact of theologising in the Church”; “the role of repentance in the holy-spiritual life”; “the Holy Mysteries of the Church and their grace-filled work”; “the relation between the Greek philosophy of the Antiquity and the Christian teaching: combination (σύνκρᾶση), synthesis (σύνθεση) or opposition (ἀντίθεση)?”; “the Church and the world” etc. In the celebratory word, which finally took the shape of a study, I have limited myself, on the one hand, only to the brief presentation, with the help of the Lord and of the Three Holy Hierarchs’ intercession to Him, of the first three messages, leaving the rest for other opportunities, and, on the other hand, I have added other little known aspects of the lives of these Holy Hierarchs or in connexion with them, all being relevant for the contemporary world.

Keywords: *Saint Basil the Great, Saint Gregory of Nazianzus or the Theologian, Saint John Chrysostom, ecumenicity of the Gospel; contemplation; practice; education; spiritual cultivation, holy-spiritual life; academic theology, empirical theology;*

I. Introducere

Ziua de astăzi, 30 ianuarie 2018, în care îi cinstim pe Sfinții Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul sau Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură de Aur, reprezintă, pentru Facultatea de Teologie și învățământul teologic universitar din România, prilej de mare sărbătoare, din moment ce acești trei Sfinți Ierarhi sunt considerați ocrotitorii spirituali ai acestui învățământ, nu doar în România, ci în toată lumea creștină ortodoxă, începând, pentru vremurile moderne, cu anul 1936, prin hotărârea luată la Atena, cu ocazia *Primului Congres al Profesorilor de Teologie Ortodoxă* (29 noiembrie - 6 decembrie), motivația principală fiind că Sfinții Trei Ierarhi reprezintă, pentru conștiința creștină ortodoxă, modelul de ierarhi misionari, cunoscători ai culturii și științelor profane, dar, mai ales, trăitori autentici ai credinței creștine ortodoxe nealterate. Această hotărâre nu făcea decât să confirme o practică deja întâlnită, într-o formă sau alta, în lumea creștină ortodoxă, dacă se are în vedere, de pildă, în cazul românilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea, faptul că în chiliile mănăstirii *Sfinții Trei Ierarhi* de la Iași a fost găzduită una dintre primele instituții cu elemente de învățământ superior din Moldova aceluși timp, un Colegiu (1640), devenit apoi, într-o altă locație, *Academie Domnească* (1707-1821)¹. Nu este exclus ca și *Academia Domnească* din București [1675(?)²-1821]³ să fi avut legătură cu cinstirea Sfinților Trei Ierarhi, încât tradiția formată la București și Iași să fie regăsită, după o anumită întrerupere, la Facultățile de Teologie istorice de la Sibiu, Arad, București, Oradea, Cluj Napoca sau Chișinău, care funcționau în acel an 1936, precum și în perioada imediat următoare⁴.

De altfel, în lumea ortodoxă greacă, aflată sub dominația otomană sau sub cea a diferitelor Mari Puteri europene⁵, este întâlnită legătura cinstirii Sfinților Trei Ierarhi cu școlile creștinilor ortodocși încă de la începutul secolului al XIX-lea, nu doar la nivelul

* Pentru o primă variantă a acestui studiu în limba română, cu același titlu, vezi *Almanah bisericesc. Teologie, cultură, istorie, misiune creștină, 2019*, Editura Arhiepiscopiei Târgoviștei, Târgoviște, 2018, pp. 201-225.

¹ Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Institute for Balkan Studies 142, Thessaloniki, 1974, pp. 84-121 (= Camariano-Cioran, *Les Académies princières*); Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, pp. 291-293 (= Croitoru, *Ortodoxia și Apusul*, I). De precizat că prima formă de cultură superioară școlară din Moldova este considerată *Academia Domnească* înființată de către domnitorul Alexandru cel Bun la Suceava, după anul 1400 (Croitoru, *Ortodoxia și Apusul*, I, p. 291, nota 439).

² Asupra datei de începere a acestei Academii vezi Croitoru, *Ortodoxia și Apusul*, I, p. 298, nota 501; Camariano-Cioran, *Les Académies princières*, pp. 22-37.

³ Camariano-Cioran, *Les Académies princières*, pp. 20-84; Croitoru, *Ortodoxia și Apusul*, I, pp. 298-300.

⁴ Cele mai multe dintre aceste Facultăți au fost închise în anul 1948, rămânând în funcțiune doar două dintre ele, dar cu gradul de Institut (București și Sibiu), în timpul regimului comunist. După căderea respectivului regim (decembrie 1989), aceste Facultăți istorice au fost reînființate, alături de altele noi, încât numărul lor în România este, în prezent, de 11 Facultăți, 3 Departamente și o Catedră, vezi <http://patriarhia.ro/lista-unitatilor-de-invatamant-teologic-universitar-541.html> (10.09.2018).

⁵ De pildă, insula Corfu sau Kérkira/Kérkyra, la care voi face referință în continuarea acestui studiu, s-a aflat sub dominația engleză în perioada 1815-1864, apoi a fost incorporată în Grecia, împreună cu alte insule [<https://el.wikipedia.org/wiki/Κέρκυρα> (10.09.2018)].

școlilor elementare, ci și la cel al învățământului superior, cum este cazul Academiei Ionice din insula Corfu sau Kérkira/Kérkyra (1826)⁶, urmând, după înființarea statului neogrec (1821-1830), să fie legalizată această conexiune la Facultatea de Teologie din Atena (1843-1844)⁷, de unde a trecut și la Marea Școală a Neamului de la Constantinopol (1865)⁸, după ce fusese mai întâi adoptată de către Universitatea din Atena (1841)⁹. Așadar, Sfinții Trei Ierarhi au fost recunoscuți în Grecia nu doar ca patronii învățământului teologic, ci și ca cei ai învățământului în general (1841, 1911)¹⁰, fiind stipulată motivația că *dintotdeauna, după o lege nescrisă, care există de veacuri, ziua cinstirii lor este considerată ca sărbătoare a învățământului și a literelor*¹¹. Astfel, ziua de 30 ianuarie a ajuns să fie marcată de multe manifestări, precum participarea elevilor și a studenților la *Dumnezeiasca Liturghie* și împărțirea lor, după pregătirea rânduită, rostirea unor cuvântări și predici de meditație duhovnicească sau a unor comunicări științifice, ascultarea mesajelor trimise, pe de o parte, de către întâistătătorul Bisericii Ortodoxe locale și Sfântul Sinod al respectivei Biserici, pe de altă parte, de către Ministerul de resort etc.

A sosit momentul ca această sărbătoare să fie cinstită și în centrul universitar de la Târgoviște, cu binecuvântarea arhierescă a Înaltpreasfinției Voastre, și doresc să vă mulțumesc pentru această binecuvântare și, în același timp, pentru încrederea acordată de a rosti un cuvânt festiv, conceput, totuși, sub forma unui studiu, prin care voi încerca să pun în atenția celor prezenți aici¹² câteva aspecte din învățăturile acestor mari ierarhi și dascăli ai Ortodoxiei de pretutindeni și ai Creștinătății în general.

Din surse care au la bază arta iconografică reiese că Sfinții Trei Ierarhi fuseseră consacrați ca triadă, altfel spus, sub forma de cinstire împreună, cu ceva timp înainte de secolul al XI-lea¹³. Totuși, în acest secol apar noi dispute între *bărbați învățați și virtuoși*¹⁴

⁶ Έφη Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα, 2004², pp. 106-116 (= Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*).

⁷ Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 34, 86.

⁸ Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, p. 116.

⁹ Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, p. 86.

¹⁰ Hotărârea a fost luată de către Senatul Universității în 1841, iar prima sărbătorire a avut loc la 30 ianuarie 1842. În 1911, Universitatea, deja numită Națională, își stabilește, în noul ei regulament de organizare, sărbătorile oficiale, cu datele lor: 25 martie, Buna Vestire (sărbătoarea națională a Greciei din 1835), și 30 ianuarie, Sfinții Trei Ierarhi (Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 86-88, 104-nota 111). De menționat că Universitatea Națională, devenită între timp Universitatea Kapodistriană și Națională (1932), are două standarde sau steaguri: chipul zeiței Atena (1887) și icoana Sfinților Trei Ierarhi (1955), vezi Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 48-49. Însă, pe antetul documentelor oficiale este imprimat doar profilul zeiței Atena.

¹¹ Vezi Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 56-62.

¹² Evenimentul s-a petrecut marți, 30 ianuarie 2018, și a avut loc în Sala Roșie din Corpul K al Universității Valahia din Târgoviște, după săvârșirea *Dumnezeieștii Liturghii* în catedrala mitropolitană din aceeași localitate. Slujitori au fost Părinții Profesori ai Facultății de Teologie Ortodoxă și Științele Educației, în prezența Înaltpreasfințitului Părinte Nifon, Arhiepiscopul și Mitropolitul Târgoviștei, a Părintelui Vicar Ionuț Adrian Ghibanu și a unor Părinți Consilieri de la Centrul eparhial. Studenții respectivei Facultăți au dat răspunsurile la strană, iar predica a fost rostită de către Părintele Conf. Univ. Dr. Petre Comșa.

¹³ Π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, „Η έορτή τών Τριών Ιεραρχών και ή «σύνθεση» Όρθοδοξίας και Έλληνικότητας”, în idem, *Στά μονοπάτια της Ρωμαιοσύνης. Σταθμοί στην ιστορική διαδρομή του όρθόδοξου Έλληνισμού*, Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα, 2008, pp. 289-290 (= Μεταλληνού, *Η έορτή τών Τριών Ιεραρχών*); Άποστόλου Δ. Καρποζήλου, *Συμβολή στη μελέτη του βίου και του έργου του Ιωάννη Μανρόποδος*, Ιωάννινα, 1982², p. 165. Conform altor cercetători, reprezentarea iconografică a Sfinților Trei Ierarhi cinstiți la 30 ianuarie va fi definitiv consacrată în arta bizantină spre sfârșitul secolului al XI-lea, vezi Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 184-185

privind întâietatea cuvenită unuia dintre cei trei Sfinți, pe motivul învățăturilor rămase de la ei și al faptelor pe care ei le-au săvârșit. Chiar se ajunsese ca adepții unuia sau a altuia dintre acești Sfinți să fie numiți vasilieni, gregorienii sau ioanieni, dar lumea creștină rămasă fidelă Adevărului revelat și întrupat, adică Domnului Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii, are parte de intervenția Lui, căci, în timpul împăratului Alexei I Comnenul (1081-1118), conform tradiției consemnate în *Sinaxare*¹⁵, mitropolitului Ioan al Efhaitelor (după unii, al Evhaitelor) sau Ioan Mavrópus, considerat ultimul mare innoğraf bizantin¹⁶ și cinstit ca Sfânt al Bisericii Ortodoxe la 5 octombrie, i se descoperă, prin *arătare*, ca cei trei Sfinți Ierarhi să fie cinstiți împreună. Așadar, Sfântul Ioan al Efhaitelor consacră cinstirea Sfinților Trei Ierarhi la data de 30 ianuarie¹⁷, el fiind și autorul principal al *Slujbelor* și al *Sinaxarului* păstrate până astăzi în *Minei*¹⁸, în care, printre altele, se arată: *Nu este un al doilea între aceștia trei; că fiecare își poartă veșnicia lui, nimeni întâiul părănd, și pe cei*

¹⁴ *Historia Institutionis ex Menaeis impressis, interprete Nicolao Rayaeo societatis Jesu*, în *Patrologia Graeca* (= PG) 29, CCCXC D (390 D) (= *Historia Institutionis*); Μεταλληνού, *Ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 290, nota 13.

¹⁵ După unii învățați, evenimentul ar fi avut loc în timpul împăratului Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055), vezi Γεωργ. Δ. Μεταλληνός, „Τρεῖς Ἱεράρχαι”, în *Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11^{ος} τόμος, Ἀθῆναι, 1967, col. 841 (= Μεταλληνός, *Τρεῖς Ἱεράρχαι*); Γ. Τσαμπής, *Ἡ παιδεία στο χριστιανικό Βυζάντιο*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα, 1999, p. 82. De precizat că Părintele Gheorghe Metallinos, menționat în prima referință bibliografică din această notă, recunoaște, în cele din urmă, tradiția consemnată în *Sinaxare*, vezi Μεταλληνού, *Ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 293. Despre problematica legată de datarea evenimentului respectiv vezi și Γαζή, *Ὁ δεῦτερος βίος*, pp. 139-nota 1, 183-184.

¹⁶ Καρσοφύλλης Μητσάκης, „Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία”, în idem, *Το ἔμψυχον Ὑδωρ (Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας)*, Ἀθήνα, 1983², p. 178.

¹⁷ Alegerea acestei date este explicată de faptul că în luna ianuarie erau cinstiți cei trei Sfinți Părinți, Sfântul Vasile cel Mare la 1 ianuarie, Sfântul Grigorie Teologul la 25 ianuarie și Sfântul Ioan Gură de Aur la 27 ianuarie, astfel că Sfântul Ioan al Efhaitelor i-a adunat pe toți trei în ziua de 30 ale aceleiași luni, vezi *Historia Institutionis*, în PG 29, CCCXCI CD (391 CD); Αγίου Νικολάου του Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν*, τόμος Γ', Ἰανουάριος – Φεβρουάριος, Θεσσαλονίκη, 1998⁴, p. 188 (= Αγίου Νικολάου του Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς Ἰανουάριος – Φεβρουάριος*); Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, Τόμος Α', Μὴν Ἰανουάριος, Ἀθῆναι, 2003⁸, p. 731 (= Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς Ἰανουάριος); *Sinaxar la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, Utrenia* (= *Sinaxarul Slujbei Sfinților Trei Ierarhi*), în *Mineiul pe Ianuarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, p. 513 [= *Mineiul pe Ianuarie* (2010)].

¹⁸ Îmbogățițe, însă, de-a lungul timpului, și cu creațiile innologice ale altor autori, vezi Nicolai Rayaei, *Tractatus praeliminaris de acoluthia officii canonici pro Ecclesiis orientalibus Graecorum in solemni commemoratione trium doctorum Basilii, Nazianzeni et Chrysostomi*, în PG 29, CCCXVI CD - CCCXXV D (316 CD-325 D); *Acoluthia triplicis festi ex Typico, Menaeis, aliisque Ritualibus Graecis impressis, interprete Nicolao Rayaeo societatis Jesu*, în PG 29; CCCXXVI A - CCCXCIII C (326 A - 393 C); P. E. Lamerand, „La fête des trois Hiérarques dans l'Église Grecque”, în *Bessarione* 4 (1898-1899), pp. 164-176; E. Braniște, „Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin”, în *Biserica Ortodoxă Română 1-2* (1958), pp. 171-193; C. G. Bonis, „Worship and dogma: John Mavropous, Metropolitan of Euchaita (11th century); his Canon on the three hierarchs, and its dogmatic significance”, în *Polychordia. Festschrift Franz Dölger zum 75 Geburtstag*, Amsterdam: A.M. Hakker, 1967-1971, vol. 1, 1967, pp. 1-23; Κωνσταντῖνος Μπόνης, *Ὁρθόδοξος λατρεία καὶ δόγμα. Ἰωάννου, Μητροπολίτου Εὐχαΐτων τοῦ Μαυρόποδος (11^{ος} αἰ.), ὁ Κανὼν εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ ἡ δογματικὴ αὐτοῦ σημασία*, Ἀθῆναι, 1967; Μεταλληνός, *Τρεῖς Ἱεράρχαι*, col. 841-842; A. Kazhdan, „Mauropus, John” în A. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, p. 1319; Daniel Stiernon, „Jean Mauropus”, în *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, tome VIII, Beauchesne, Paris, 1974, col. 624-626; Παν. Ἰ. Μπρατσιώτου, *Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθῆναι, 1972²; Αποστόλου Δ. Καρποζήλου, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982²; Καρσοφύλλης Μητσάκης, „Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία”, în idem, *Το ἔμψυχον Ὑδωρ (Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας)*, Ἀθήνα, 1983², pp. 167-191 (Ἀθήνα, 2000³, pp. 165-189; Θεσσαλονίκη, 1973¹, pp. 7-30); Ν. Λινάρδου, *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ὑπὸ Βυζαντινῶν ἐγκωμιαζόμενοι*, Ἀθήνα, 2005; Μεταλληνού, *Ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, pp. 292-293.

deopotrivă cu cinstirea înfrângând, și mai vârtos își împart unul altuia biruința, cu mare bucurie. Că nu încapе între dânșii îndrăzneala pizmuirii, care strică buna înțelegere¹⁹.

Viețile Sfinților Trei Ierarhi sunt istorisite la zilele lor de cinstire din calendarul bisericesc: Sfântul Vasile cel Mare (330-379²⁰) la 1 ianuarie; Sfântul Grigorie Teologul (329-390²¹) la 25 ianuarie; și Sfântul Ioan Gură de Aur (344/354-407²²) la 13 noiembrie (adormit la 14 septembrie, dar pentru că este prăznuită Înălțarea Sfintei Cruci, a fost mutată cinstirea lui în ziua respectivă) și 27 ianuarie (aducerea Sfintelor sale Moaște în biserica *Sfinților Apostoli* din Constantinopol, sub împăratul Teodosie al II-lea, fiul împăraților Arcadie și Eudoxia). Ei au trăit aproximativ în aceeași perioadă, adică în secolul al IV-lea și la începutul celui de al V-lea, și au adus Ortodoxiei chezașia și strălucirea sfințeniei unor oameni cu înaltă știință de carte, cunoscând ei atât adâncurile învățaturii lui Dumnezeu din „Sfintele Scripturi”, moștenite de la Sfinții Apostoli, cât și toată știința și filosofia vremii lor²³, remarcându-se, totodată, ca apărătorii prin excelență ai dogmei Sfintei Treimi²⁴. De altfel, alegerea acestor trei Sfinți Ierarhi și nu a altora este pusă în legătură cu acuratețea învățaturii lor despre Sfânta Treime, la care se adaugă rolul pe care ei l-au avut în cristalizarea dogmelor Bisericii, confruntată cu mari erezii de-a lungul timpului, dar și hotarele stabilite de către ei între gândirea grecească antică și credința creștină²⁵, iar numărul lor de trei și nu mai mulți sau mai puțini se datorează Dumnezeirii Celei în trei Ipostasuri sau Persoane²⁶, astfel că ei sunt percepuți ca fiind apărătorii Treimii, păzitorii dreptei credințe, cei trei apostoli de după cei doisprezece²⁷, treimea cea pământească²⁸ sau cei trei preamari luminători ai Dumnezeirii celei de trei ori mai strălucitoare decât soarele²⁹. Din punct de vedere bisericesc, această percepție și consacrarea cinstirii lor împreună veneau în contextul schismei de la 1054, care încheia o perioadă îndelungată de bănuială reciprocă între Roma și Constantinopol privind

¹⁹ Troparul al II-lea, glasul al 8-lea, de la Cântarea a IX-a din Canonul al II-lea al Sfinților la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, *Utrenia*, în *Mineiul pe Ianuarie* (2010), p. 520.

²⁰ Episcop al Cezareei Capadociei între 370-379. Părinții săi se numeau Vasile și Emilia, fiică de Sfinți Martiri. Au format o familie creștină, având 10 copii, dintre care trei au ajuns episcopi: Sfântul Vasile în Cezareea Capadociei, Sfântul Grigorie în Nyssa și Sfântul Petru în Sevastia. Datorită vieții lor sfinte și duhovnicești, bunica Sfântului Vasile cel Mare, Macrina, părinții lui, cei doi frați episcopi și o soră (Macrina) au ajuns să fie cinstiți ca Sfinți ai Bisericii.

²¹ Episcop de Sasima, între 379-380, apoi patriarh al Constantinopolului, ales în 380. El rămâne aici până în iunie 381, când pleacă la Nazianz, unde va sta până în 383, apoi se retrage la moșia lui de la Arianz și trece la Domnul în 390. Părinții lui se numeau Grigorie și Nona. Fiind femeie creștină convinsă, Nona își atrage la credința creștină pe soțul ei Grigorie, care ajunge și episcop de Nazianz.

²² Părinții săi se numeau Secundus și Antusa, rămasă văduvă la vârsta de 20 ani. Între 381-386, el a fost diacon în Antiohia, unde va ajunge să fie și preot, în perioada 386-398, apoi devine patriarh al Constantinopolului, între 398-407.

²³ „Pomenirea Sfinților Trei Ierarhi și mari dascăli a toată lumea”, în *Proloagele*, vol. I (septembrie-februarie), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 2011 (= *Proloagele*, I), p. 834.

²⁴ Μεταλληνός, *Τρεῖς Ἱεράρχαι*, col. 841; Γαζή, *Ὁ δεῦτερος βίος*, p. 142. Căci acești trei Preasfinți luminători și învățatori ne-au învățat să mărturisim despre Sfânta Treime și au susținut dogmele cele drepte cu învățături preaînțelepte, cu prigoniri, primejdii și lupte până la moarte și după moarte (Ὁ Μέγας Συναξαριστής. *Ἰανουάριος*, p. 734).

²⁵ Γαζή, *Ὁ δεῦτερος βίος*, pp. 51, 140-143, 146, 148, 186-187, 189-191.

²⁶ Γαζή, *Ὁ δεῦτερος βίος*, pp. 140-141.

²⁷ *Stihira a II-a, glasul al 4-lea*, de la Doamne strigat-am, la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, *Vecernia Mare*, în *Mineiul pe Ianuarie* (2010), p. 497.

²⁸ *Stihira idiomelă I, glasul al 2-lea*, la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, *Litie*, în *Mineiul pe Ianuarie* (2010), p. 499.

²⁹ *Tropar, glasul I*, la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, *Bindecuvântarea pâinilor de la Litie*, în *Mineiul pe Ianuarie* (2010), p. 502.

probleme de corectitudine dogmatică³⁰, dar și al măsurilor pe care împăratul Alexei I Comnenul le-a luat pentru unitatea de credință a Imperiului, printre ele enumerându-se întărirea controlului Bisericii asupra învățământului într-o perioadă de intense confruntări care se refereau și la chestiuni de receptare a filosofiei grecești antice³¹.

Însă, nu doresc să vă atrag atenția asupra învățăturilor Sfinților Trei Ierarhi despre Sfânta Treime sau asupra situației Imperiului Bizantin în secolul al XI-lea și a politicii social-politice și bisericești a împăratului Alexei I Comnenul, pe care fiica lui, Ana, îl considera, pentru atașamentul său față de Biserica cea una, ca fiind cel de al treisprezecea apostol³², dar nici asupra datelor biografice ale acestor Sfinți Părinți, deși doi dintre ei au avut legături cu lumea creștină din nordul Dunării, altfel spus, cu strămoșii noștri, dacă avem în vedere episodul când Sfântul Vasile cel Mare a cerut Sfintele Moaște ale Sfântului Sava Gotul de la Buzău sau pe cel când Sfântul Ioan Gură de Aur a trimis misionari la sciții și goții de la Marea Neagră și Dunăre, precum și legătura acestuia din urmă cu Sfinții Ioan Casian și Gherman. Poate voi face aceste demersuri cu o altă ocazie, iar pentru evenimentul din anul acesta mi-am propus să vă pun la inimă câteva mesaje ale Sfinților Trei Ierarhi pentru lumea contemporană. De precizat că mesajele lor sunt multe, precum *importanța ecumenicității Evangheliei; unitatea dintre contemplație și practică* sau, în limbajul patristic, *dintre vederea lui Dumnezeu și faptă; necesitatea educației și folosul cultivării duhovnicești permanente a omului; caracterul dinamic, nu static, al Sfintei Tradiții; slujirea și misiunea socială a Bisericii; treptele vieții sfânt-duhovnicești și faptul de a teologhisi în Biserică; rolul pocăinței în viața sfânt-duhovnicească; Sfintele Taine ale Bisericii și lucrarea lor harică; raportul dintre filosofia greacă antică și învățătura creștină: combinație (σύνκραση), sinteză (σύνθεση) sau opoziție (ἀντίθεση)? Biserică și lumea etc.* Având în vedere, totuși, timpul rezervat expunerii acestui cuvânt festiv, mă voi rezuma doar la prezentarea succintă, cu ajutorul Domnului și mijlocirile către El ale Sfinților Trei Ierarhi, a primelor trei mesaje, restul lăsându-le pentru alte prilejuri.

II. Mesaje ale Sfinților Trei Ierarhi pentru lumea contemporană

Sfinții Trei Ierarhi, pe care Biserica îi cinstește cu deosebire și sub a căror ocrotire familia largă a învățământului teologic creștin se pune, an de an, au intrat în conștiința Ortodoxiei ca cei ce sunt *întocmai la obiceiul cu Apostolii și ai lumii învățători* sau dascăli³³. Contribuția lor la creșterea învățaturii Bisericii constă în faptul că ei au formulat un asemenea cuvânt teologic care constituie, de fapt, o schimbare radicală a obiceiurilor fundamentale ale omului din vremea lor. Ei nu au ignorat înțelepciunea umană din diferite timpuri și, mai ales, gândirea grecească antică³⁴, dar le-au depășit prin reconsiderarea vieții umane pe baza

³⁰ Γαζή, *O δεύτερος βίος*, pp. 146, 182-183, 186.

³¹ Γαζή, *O δεύτερος βίος*, p. 189. Datorită acestor aspecte, se afirmă că sărbătoarea bisericească a Sfinților Trei Ierarhi, consacrată în secolul al XI-lea, a funcționat ca indiciu al legăturii dintre *literele sfinte*, adică învățătura Bisericii, și *educația din afară*, altfel spus, *educația profană* sau *laică*, dar a evidențiat și faptul că Biserica este *cenzorul legitim* al acestei legături (Γαζή, *O δεύτερος βίος*, p. 238).

³² Γαζή, *O δεύτερος βίος*, p. 145.

³³ *Troparul Sfinților Trei Ierarhi, glasul al 4-lea, la Slujba Sfinților Trei Ierarhi, Vecernia mică, în Mineiul pe Ianuarie* (2010), p. 496.

³⁴ Ei s-au folosit de această gândire pentru dialogul cu oamenii și societatea din vremea lor, precum și pentru exercitarea slujirii lor pastorale, vezi Μεταλληνού, *Η έορτή τών Τριών Ιεραρχών*, p. 303; Βλάχιο Ιω. Φειδά, „Η Εκκλησία και ο κόσμος κατά τους Τρεις Ιεράρχες”, în *Επίσημοι Λόγοι, πρωταναία Γ. Μπαμπινιώτη 2000-2003*, vol. ΚΓ' (XXXIII), Αθήνα, 2005, pp. 1007-1023; Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, „Η

principiilor evanghelice. De aceea, ei ne arată că nu se poate vorbi despre elenizarea credinței creștine sau despre încreștinarea elenismului, ci despre faptul că credința creștină este fundamentată pe experiența sfânt-duhovnicească a lucrării harului Sfintei Treimi și este exprimată prin dogme și forme ascetice și liturgice concrete, care formează un mod de viață cu totul nou pentru lumea de atunci, o experiență unică a relației omului cu Dumnezeu Cel revelat în *Vechiul și Noul Testament*, o exprimare unică a legăturii omului cu Dumnezeu, cu lumea văzută și nevăzută, cu societatea în care trăiește și cu sine însuși. Toate acestea nu reprezintă roade ale rațiunii omului, în consecință, nici ale vreunui sistem filosofic, cu atât mai mult ale unei puteri lumești, seculare, ci sunt roadele experienței sfânt-duhovnicești a acestor trei mari dascăli ai lumii, care roade reprezintă tot atâtea mesaje nu doar duhovnicești, ci chiar revoluționare și provocatoare pentru toate epocile și societățile, dintre care mesaje, așa cum am precizat, pentru economia timpului îngăduit acestei întâlniri academice și, totodată, de mare sărbătoare duhovnicească, voi evidenția doar trei.

1) Primul mesaj: *Importanța ecumenicității Evangheliei*³⁵. Un mesaj fundamental al învățăturilor Sfinților Trei Ierarhi este sublinierea *ecumenicității cuvântului Evangheliei*. De altfel, Sfinții Trei Ierarhi sunt dascăli ai lumii nu doar pentru că învățăturile lor sunt semnificative pentru lumea întreagă, ci deoarece ei au dorit ca prin ele să fie conștientizate dimensiunea și amploarea ecumenică a credinței creștine, dar transmisă în autenticitatea și acuratețea ei. Sfinții Trei Ierarhi nu au văzut învățătura creștină ca pe un cod de comportare religioasă și etică, care să se refere la o anumită categorie de oameni, ci au perceput-o și au trăit-o ca pe un cuvânt cu totul nou, fundamental pentru existența și viața fiecărui om, independent de diferențele rasiale și culturale.

În acest sens, Sfântul Vasile cel Mare afirmă că *teologia*, adică vorbirea despre Dumnezeu, *să nu fie limitată la unul sau doi, ci să fie propovăduită „Evanghelia” mântuirii în tot pământul*³⁶. Sfântul Ioan Gură de Aur reperează ecumenicitatea credinței creștine în *Rugăciunea domnească*, în care este rezumată rugăciunea Bisericii. Pe de o parte, cererea *Facă-se voia Ta, precum în cer și pământ*³⁷ exprimă modul de trăire al comuniunii în Biserică³⁸, astfel că *nimic nu ne împiedică să ajungem la viața desăvârșită a puterilor celor de sus, chiar dacă locuim pe pământ; căci este cu puțință ca acela care trăiește aici să facă totul ca și cum ar și fi acolo*. Pe de altă parte, această cerere mai spune că *după cum acolo, sus în cer, toate se petrec fără de nicio piedică, iar Îngerii nu împlinesc doar unele porunci, iar pe altele le încalcă, ci pe toate le fac și cu toții se supun, din moment ce ei sunt puternici în virtute, făcând cuvântul Lui*, astfel spus, împlinindu-I voia Lui întru totul, după cum spune psalmistul³⁹, *tot așa învrednicește-ne și pe noi, oamenii, să nu facem pe jumătate voința Ta, ci să o împlinim în întregime, așa cum voiești Tu*. Deoarece Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii Iisus Hristos nu a spus *facă-se voia Ta în mine sau în noi, ci pretutindeni pe pământ*,

κριτική της ελληνικής φιλοσοφίας από τους Τρεις Ιεράρχες και το αληθινό νόημά της”, în *Περγαμηνή Β’* (2007), pp. 257-279.

³⁵ Κωνσταντίνου Σκουτέρη, „Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν”, în *Εἰκοσιπενταετηρικὸν Ἀφιέρωμα στὸν Μητροπολίτη Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως κ. Διονύσιο, Ἀνάτυπο*, Ἐκδοσὴ Ι. Μητροπόλεως Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως Νεάπολη, Θεσσαλονίκη, 1999, p. 605 (= Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*).

³⁶ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia despre facerea omului*, în PG 30, 44 A.

³⁷ *Matei* 6: 10.

³⁸ Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 606.

³⁹ *Psalmul* 102: 21.

astfel încât să dispară înșelăciunea, să fie sădit adevărul, să fie stârpit orice păcat, să se întoarcă din nou virtutea, să nu mai fie nicio deosebire între pământ și cer⁴⁰.

2) Un al doilea mesaj: *Unitatea dintre contemplație și practică* sau, în limbajul patristic, *dintre vederea lui Dumnezeu și faptă*. Dintru început trebuie subliniat faptul că termenul *contemplație* nu înseamnă în limbajul patristic o stare de imaginație sau de simplă visare la ceva anume, ci se referă la vederea reală, cu ochii duhovnicești, a Luminii celei necreate, cu alte cuvinte, a slavei lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă experiența prezenței lui Dumnezeu întru inima omului, prin lucrarea minții și a harului dumnezeiesc necreat. Este interesant de observat că pe măsura laicizării și a secularizării vieții omului, sensul patristic al termenului grecesc *θεωρία*⁴¹ a trecut de la *vederea lui Dumnezeu* la *contemplație*, iar de la *contemplație* la *teorie*, cu alte cuvinte, omul devine *tare* în teorie, este un teoretician, dar încetează tot mai mult să fie un trăitor. Fenomenul nu este al epocii noastre, ci îl întâlnim și pe vremea Sfinților Trei Ierarhi, motiv pentru care se observă străduința lor permanentă de a demonstra, prin propria lor viață, adică prin propria lor trăire, unitatea dintre credință și viață, dintre dogmă și morală, dintre contemplație, în sensul patristic, și practică, altfel spus, dintre vederea lui Dumnezeu și faptă⁴².

Rezumarea acestei unități o întâlnim în formula deja clasică a Sfântului Grigorie Teologul: *prin viețuire să te ridici; prin curățire să dobândești ceea ce este curat..., căci practica înseamnă pășirea spre vederea lui Dumnezeu*⁴³. Acest lucru evidențiază că învățătura creștină nu reprezintă un sistem teoretico-abstract de valori, ci cuvânt înfăptuitor⁴⁴, care îndeamnă la îngrijirea sufletului, dar și a trupului, prin eliberarea de toate cele care sunt potrivnice dobândirii calității de cetățean al Împărăției lui Dumnezeu⁴⁵. Așadar, omul este chemat să aibă premise duhovnicești, după Sfântul Grigorie Teologul, pentru ca să teologhisească: *nu este al fiecăruia... faptul de a filosofa despre Dumnezeu*, adică de a teologhisi despre Dumnezeu, *nu este al fiecăruia; așadar, lucrul nu este ușor și al celor ce sunt pământești. Și voi adăuga că nici nu se petrece întotdeauna, nici tuturor, nici pentru toate, ci este uneori, la câțiva și pentru ceva anume. Prin urmare, nu este al tuturor, ci doar*

⁴⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Evanghelia după Matei*, 19, în PG 57, 280; vezi și idem, *Scrieri. Partea a treia. Omilii la Matei*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Col. Părinți și Scriitori bisericești (= PSB) 23, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 252.

⁴¹ Din punct de vedere etimologic, acest termen provine de la verbul grecesc *θεωρῶ*, -έω, pentru care se găsesc două etimologii: 1) combinația cuvintelor grecești *θέα* = privesc și *ὄρω*, -άω = a vedea, însemnând *faptul de a vedea o privesc*; 2) combinația cuvintelor grecești *θεός* = Dumnezeu, zeu sau *θεά* = divinitate, zeiță și *ὄρω*, -άω = a vedea, din ele derivând, prin raportare la credința creștină, *faptul de a-L vedea pe Dumnezeu*. Așadar, termenul *θεωρία* înseamnă, printre altele, *cercetarea, observarea cu ochii a unei realități*, dar și *vederea lui Dumnezeu*, în primul caz folosindu-se omul de ochii trupești sau fizici, iar în cel de al doilea caz de ochii duhovnicești (James Donnegan, *A New Greek and English Lexicon*, Philadelphia, 1844, pp. 652, 661; Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν ὀλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμος Ζ', Ἀθήνα, 1964, pp. 3348-3349; J. B. Hofmann, *Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, ἐξέλληνισθὲν ὑπὸ Ἀντωνίου Δ. Παπανικολάου, Ἀθήνα, 2009³, pp. 127, 129).

⁴² Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 606.

⁴³ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XX-lea*, 12, în PG 35, 1080 B.

⁴⁴ Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 607.

⁴⁵ În acest sens, elocvente sunt cuvintele Sfântului Vasile cel Mare: *Susținem că trebuie să iubim și să urmărim cu toată puterea cele ce ne pot folosi la pregătirea vieții aceleia*, adică a vieții veșnice, iar pe cele care nu ținesc spre ea să le trecem cu vederea, ca unele fără de valoare [idem, *Omilia a XXII-a către tineri*, 2, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, în Clement Alexandrinul, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie Teologul, Fericitul Ieronim, Fericitul Augustin, *Scrieri cu tematică pedagogică*, PSB, Seria nouă 16, Editura Basilica, București, 2016 (= Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*), p. 318 (= Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*)].

al celor încercați și înaintați în contemplație, adică în vederea lui Dumnezeu, cu alte cuvinte, în vederea slavei Sale sau a Luminii necreate, și, mai întâi de toate, al celor ce și-au curățit sufletul și trupul sau și le curăță, în modul cel mai convenit. Căci celui necurat nici nu-i este cumva fără de pericol ca să fie atins de către Cel curat, după cum întocmai nici vederii slăbite ca să fie atinsă de raza soarelui⁴⁶. De aceea, sfatul Sfântului Vasile cel Mare este că nu trebuie să slujim trupului decât în cele cu totul necesare; sufletului, însă, să-i dăm ce-i mai bun, spre a-l elibera, cu ajutorul filosofiei, altfel spus, cu sprijinul viețuirii sfânt-duhovnicești, de legătura cu patimile trupului, ca dintr-o închisoare, și ca să facem, în același timp, și trupul stăpân peste patimi⁴⁷. Căci mare deosebire este, pe de o parte, între cei ce-și lucrează mântuirea, ținând cont, așadar, de toate amănuntele vieții lor privind trupul și sufletul lor, iar pe de altă parte, cei ce se îngrijesc de trup, ca să-i fie cât mai bine, dar disprețuiesc, ca ceva fără valoare, sufletul care se folosește de trup, aceștia din urmă asemănându-se, prin analogie, cu cei ce se îngrijesc de uneltele meseriei lor, dar neglijează meseria care se folosește de aceste unelte⁴⁸.

Taina teologiei, după același Sfânt Vasile, caută certitudinea din cauza credinței necercetate⁴⁹, cu alte cuvinte, această taină nu se bazează pe credința netrăită, neexperimentată. Din acest motiv, dogma, adică învățătura Bisericii, și morală, altfel spus, modul de gândire și de trăire cât privește învățătura Bisericii, reprezintă pentru Sfinții Trei Ierarhi, după profesorul Constantin Skutêris, o unitate, un acord ființial între viață și credință. Teologia și, în general, învățătura creștină, continuă același profesor, presupun un anumit comportament, iar viața Bisericii se fundamentează pe o anumită credință. Nu poate să existe o corectitudine a vieții acolo unde nu există o corectitudine a credinței, și mereu Ortodoxia cheamă statornic și neîntrerupt la curățenia vieții și la sfințenia omului concret⁵⁰. În acest sens, Sfântul Grigorie Teologul afirmă, pe de o parte, că atâta vreme cât un om nu s-a ridicat deasupra patimilor sale și nu și-a curățit mintea, ar trebui să nu ia slujirea preoțească asupra sa⁵¹, iar pe de altă parte, cel ce dorește să-i învețe pe alții calea spre mântuire trebuie mai întâi să fie el însuși curat, apoi să-i curețe pe alții; să devină el însuși înțelept și așa să-i înțeleptească pe alții; să devină lumină și după aceea să-i lumineze pe alții; să se apropie de Dumnezeu și, astfel, să-i aducă către El pe alții; să fie el însuși sfințit și apoi să sfințească⁵².

Sfântul Ioan Gură de Aur spune că pentru a fi omul autentic și a străluci lumina lui înaintea oamenilor, după porunca Evangheliei, este necesar ca viața lui să fie conformă cu dogmele, iar dogmele să propovăduiască viața. Căci credința fără fapte moartă este, iar faptele fără de credință moarte sunt. Prin această afirmație, raportându-se la mântuirea omului în Domnul Iisus Hristos, Sfântul Ioan Gură de Aur face diferența între faptele bune făcute de către păgâni, care din fire fac ale legii, după Sfântul Apostol Pavel⁵³, și cele săvârșite de către creștini. În acest context, dacă, precizează Sfântul Ioan Gură de Aur, vom avea dogme sănătoase, dar neglijăm viața, adică trăirea dogmelor în viața noastră, atunci niciun folos al dogmelor nu ne va fi nouă. În mod contrar, dacă ne vom îngriji de viață, dar

⁴⁶ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al XXVII-lea*, 3, în PG 36, 13 CD - 16 A.

⁴⁷ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 9, p. 330.

⁴⁸ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 9, p. 331.

⁴⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilie la Psalmul 115*, în PG 30, 105AB.

⁵⁰ Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 607.

⁵¹ Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul al II-lea*, 91, în PG 35, 493 BC.

⁵² *Ibidem*, 71, în PG 35, 480 BC. Despre viziunea Sfântului Grigorie Teologul asupra a ceea ce înseamnă teologie și teologi vezi și Diac. asist. Ioan I. Ică, „Teologie și teologi după Sfântul Grigorie de Nazianz”, în *Mitropolia Ardealului* 34/1 (1989), pp. 40-56; pentru studii similare vezi *ibidem*, p. 41, nota 4.

⁵³ *Romani* 2: 14.

vom priva câtuși de puțin dogmele, atunci nici așa ceva nu ne va fi câștig⁵⁴. Prin urmare, credinciosul, fie el cleric sau mirean, tânăr sau vârstnic, bărbat sau femeie, trebuie să aibă în vedere legătura strânsă dintre dogmă și modul de gândire și trăire, dintre credință și faptă. Acest adevăr îl ilustrează Sfântul Vasile cel Mare într-un mod clar și caracteristic, asemănând unitatea dintre vederea lui Dumnezeu și practică, dintre credință și comportament, cu o casă, pentru a cărei zidire materialele necesare sunt faptele și vederea lui Dumnezeu. Afirmă Sfântul Vasile: *căci dogmele și faptele pot să fie percepute ca o casă a fiecăruia, pentru partea densă și unită a zidirii celei prin sensuri*⁵⁵. Cu alte cuvinte, după Sfântul Vasile cel Mare, în această casă, unde vederea lui Dumnezeu și faptele coexistă și funcționează împreună pentru stabilitatea ei, temelie este Mântuitorul lumii, Domnul Iisus Hristos. Vederea lui Dumnezeu și faptele sunt recunoscute în Persoana Mântuitorului Iisus Hristos, deoarece viața creștină se sprijină pe lucrarea Sa, din moment ce, în conformitate cu același Sfânt Părinte, *dogma credinței are ca temelie și început pe Domnul nostru Iisus Hristos*⁵⁶. Așadar, *faptele și vederea lui Dumnezeu se întâlnesc și se sprijină, după Sfinții Trei Ierarhi, în Persoana lui Hristos*⁵⁷, Care este Capul Bisericii. Considerarea hristocentrică a vederii lui Dumnezeu și a faptelor, adică faptul că dogma și morala sunt fundamentate pe Persoana Domnului Iisus Hristos, înseamnă că doar în Biserica Domnului Iisus Hristos este posibilă realizarea acestui echilibru. Omul cel nou după Hristos este zidit în interiorul Bisericii, prin lucrarea harului Sfântului Duh. De fapt, întâlnirea dintre vederea lui Dumnezeu și fapte este vădită în Biserică în persoanele Sfinților, deoarece Sfinții sunt cei ce ajung, prin Sfântul Duh, la comuniunea cea în Mântuitorul Iisus Hristos cu Dumnezeu Tatăl, astfel spus, la îndumnezeire sau la starea de dumnezei după har, care stare nu este altceva decât coexistența neperturbată dintre vederea lui Dumnezeu și practică⁵⁸.

3) Un al treilea mesaj: *Necesitatea educației și folosul cultivării duhovnicești permanente a omului*. Deși Sfinții Trei Ierarhi au rămas fideli credinței creștine conforme duhului *Evangheliei* și al Sfinților Apostoli, ei au valorificat în cel mai bun mod școlile vremii de la Cezareea Capadociei, Cezareea Palestinei, Alexandria și Atena, implicit, și gândirea greacă clasică. Studiile i-au preocupat atât de mult, precum și pregătirea duhovnicească interioară, încât a devenit un punct de reper cazul Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie Teologul care, colegi fiind la Atena, frecventau doar două căi, una care ducea la biserică și o alta către școală, ajungând să cunoască în profunzime bogăția intelectuală și științifică din timpul lor, precum și posibilitatea limbii grecești de a exprima sensuri și distincții teologice și filosofice de o rară finețe. Sfântul Ioan Gură de Aur a avut și el parte de educația grecească, deoarece în patria lui, Antiohia, unde a petrecut cea mai mare parte a vieții sale, a studiat la școlile sofiștilor greci, cunoscând foarte bine dialectica și mentalitatea greacă.

Așadar, de luat aminte este faptul că Sfinții Trei Ierarhi nu au ezitat să exploateze gândirea filosofilor greci și să valorifice bogăția limbii grecești, fără să cadă în raționalizarea credinței. Din contră, ei au recunoscut în *literele profane*, adică în *educația laică* sau *din afară*, *pregătirea prealabilă a formării creștine și instrumentul potrivit pentru a fi promovată omului intelectual din epoca lor „noua învățătură”, despre care a vorbit [Sfântul Apostol] Pavel în Atena, când „duhul lui se îndârjea în el, văzând că cetatea este plină de idoli (Fapte*

⁵⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia a II-a la începutul zidirii*, în PG 53, 31.

⁵⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia la Proorocul Isaia*, 5, în PG 30, 368 A.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Σκουτέρη, *Μνημόματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 608.

⁵⁸ Σκουτέρη, *Μνημόματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 608.

17: 16)⁵⁹. De altfel, tot în Atena, Sfântul Apostol Filip le-a spus ascultătorilor săi: *Am venit să vă descopăr educația lui Hristos*⁶⁰, ca o încununare firească a educației clasice⁶¹. Prin urmare, această cunoaștere a culturii din vremea lor i-a ajutat pe Sfinții Trei Ierarhi, pe de o parte, să aprecieze și să facă cunoscută superioritatea credinței creștine, iar pe de altă parte, să formuleze, pe baza experiențelor personale, conținutul credinței creștine într-un mod perceptibil, logic și abordabil oamenilor din epoca lor. Dacă cineva parcurge cu luare aminte viețile Sfinților Părinți și scrierile lor, constată, printre altele, că profunzimea exprimării propriilor experiențe sfânt-duhovnicești și a abordării problemelor de credință, provocate de fenomenul ereziilor și al sectelor, este în strânsă analogie cu pregătirea intelectuală a respectivilor Sfinți Părinți, raportată, însă, permanent la trăirea stărilor vieții sfânt-duhovnicești de curățire, luminare și îndumnezeire. Acest aspect indică adevărul că omul este chemat să participe la taina credinței nu doar cu simțurile, ci și cu puterea sa de gândire și reflecție, deoarece el are posibilitatea ca pe toate ale sale, adică atât simțurile și sentimentele, cât și rațiunea și cugetul, să le cultive prin educația primită și chiar să aleagă din această educație ceea ce îl ajută și îl conduce spre trăirea autentică a Adevărului, Care este Domnul și Mântuitorul lumii Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu⁶².

Exemplul clasic îl constituie *Omilia a XXII-a* sau *Cuvântul către tineri despre cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni*. Textul aparține Sfântului Vasile cel Mare și a fost valorificat mai ales în timpul Renașterii, fiind interpretat ca o legitimare și o recunoaștere a culturii clasice din partea Bisericii creștine, dar a reprezentat și prima lucrare a Sfântului Vasile cel Mare publicată în forma tipărită⁶³. Considerat un *mic tratat moral în geniul binecunoscut al lui Plutarh*⁶⁴, Sfântul Vasile cel Mare își exprimă în el, printre altele, îndemnul adresat tinerilor pentru lectura textelor clasice și asimilarea culturii vremii, dar nu *fără discernământ*⁶⁵, pentru a fi păzit, *cu toată grija, sufletul*⁶⁶, avându-se în vedere doar acei autori și acele scrieri în care ei *au lăudat virtutea sau au osândit viciul*⁶⁷. Spre întărirea acestei atitudini, Sfântul Vasile cel Mare se folosește de două exemple luate din natura

⁵⁹ Σκουτέρη, *Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, p. 611.

⁶⁰ Cf. *Acta Philippi* 3, 3, apud Werner Jaeger, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1966, p. 15; Ierom. Policarp Pîrvuloiu, „Studiu introductiv” (= Ierom. Policarp, *Studiu introductiv*), în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, p. 9, nota 1.

⁶¹ Ierom. Policarp, *Studiu introductiv*, p. 9.

⁶² Acest lucru este confirmat și de către Părintele Dumitru Stăniloae care, comentând viața și gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul, afirmă: *Dumnezeu Se comunică omului pe măsura acestuia sau proporțional cu nivelul la care omul se găsește*, înțelegându-se, firește, nu doar nivelul intelectual, ci cel duhovnicesc sau spiritual conjugat cu cel intelectual. *Aceasta semnifică [faptul] că Dumnezeu este continuu în Sine însuși mai presus de orice nivel spiritual al omului, dar, prin coborâre, Se poate face proporțional omului, adică poate da omului un dar pe măsura omului. Omul face la fiecare din nivelurile sale această dublă experiență: experiența lui Dumnezeu accesibil lui și experiența lui Dumnezeu Care depășește infinit ceea ce îi dă* (idem, „Sfântul Maxim Mărturisitorul – viața, scrierile și gândirea teologică și spirituală –”, în Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, traducere, introducere și note de Preot Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Pr. Alexandru Atanase Barna, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017, pp. 54-55).

⁶³ Ierom. Policarp Pîrvuloiu, „Introducere” la Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, p. 316 (= Ierom. Policarp, *Introducere la Omilia a XXII-a*).

⁶⁴ Ierom. Policarp, *Introducere la Omilia a XXII-a*, p. 313.

⁶⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 8, p. 327. *Tocmai pentru aceasta vin să vă sfătuiesc*, afirma Sfântul Vasile cel Mare, *că nu trebuie să dați cu totul acestor oameni cârma minții voastre, cum ați da cârma unei corăbii, și nici să-i urmați oriunde v-ar duce, ci să primiți de la ei atât cât vă e de folos și să știți ce trebuie să lăsați la o parte* (Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 1, p. 318).

⁶⁶ Cf. *Pilde* 4: 23.

⁶⁷ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 4, p. 321.

înconjurătoare: adunarea polenului de către albine și culegerea trandafirilor: 1) *După cum celelalte ființe se desfată numai de mirosul sau de culoarea florilor, dar albinele pot lua din flori și mierea, tot așa și aici, oamenii, care nu caută în astfel de scrieri numai plăcutul și agreabilul, pot să scoată din ele și folos pentru suflet. Așadar, întocmai după exemplul albinelor, trebuie ca și noi să ne împărtășim din scrierile autorilor profani. Căci acelea nici nu se duc fără nicio alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găesc în florile peste care se așază, ci iau cât este nimerit pentru lucrul lor, iar restul [îl lasă]. Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din acele [cărți] cât ni se potrivește și corespunde adevărului, iar peste restul să trecem⁶⁸; 2) Și, după cum atunci când culegem flori de trandafir, dăm la o parte spinii, tot așa, din astfel de scrieri, să culegem tot ceea ce ne este folositor și să ne și ferim de ce este vătămător⁶⁹. O primă concluzie este că chiar de la început se cuvine ca [pe] fiecare dintre învățăturii să o cercetăm și să o adaptăm scopului urmărit⁷⁰, care este pregătirea celeilalte vieți⁷¹. Fericirea respectivei vieți este atât de mare, încât dacă cineva ar aduna cu mintea și ar strânge la un loc toată fericirea de când există oameni, ar găsi că nu poate fi egalată nici cu cea mai mică parte din bunătățile acelei vieți⁷².*

Spre viața aceasta ne conduc Sfintele Scripturi, dar pentru că nu e cu puțință priceperea adâncimii înțelesului Sfintei Scripturi, din pricina vârstei tinerilor, cuprinsă între 12 și 15 ani, unii dintre ei fiind chiar nepoți ai Sfântului Vasile, iar alții membrii ai comunității pe care el o păstora⁷³, până atunci să ne exercităm dinainte ochiul sufletului, ca în umbră și oglindă⁷⁴, cu alte învățăturii ce nu se deosebesc cu totul de ale noastre, imitându-i pe soldații care fac exerciții de luptă pe câmpul de instrucție: aceștia, antrenându-și mâinile și picioarele, dobândesc o deosebită dibăcie, primind, astfel, în lupte răsplata pentru jocurile lor. Ei bine, și noi trebuie să ne gândim că ne găsim în fața unei lupte, cea mai de seamă dintre toate luptele, pentru a cărei pregătire suntem datori să facem și să îndurăm tot ce ne stă în puțință și să stăm de vorbă și cu poezii, și cu scriitorii, și cu oratorii, și cu toți oamenii de la care am putea avea vreun folos oarecare pentru cultivarea sufletului. Prin urmare, la fel cum vopsitorii pregătesc, mai întâi, prin oarecare [prelucrări], obiectul ce are să primească vopsea și apoi îl colorează, fie în purpuriu, fie altfel, tot așa și noi, dacă vrem ca slava binelui să rămână în noi neștersă, să ne inițiem mai întâi în scrierile profane, iar mai apoi vom înțelege și învățăturile cele sfinte și de taină. Și, după ce ne-am obișnuit să privim soarele în apă, putem să ne îndreptăm privirile și spre lumina lui⁷⁵. Avem, așadar, două feluri de învățăturii, cea dumnezeiască și cea profană, după cum și două feluri de înțelepciuni, cea dumnezeiască și cea profană. Deosebirea dintre ele este așa cum însușirea proprie a unui pom e de a fi încărcat de rod copt, dar și frunzele ce tremură pe ramuri îi dau pomului o anumită podoabă, tot așa și cu sufletul: rodul lui este în primul rând adevărul; dar nu e neplăcut ca el să fie învelit cu înțelepciunea din afară sau profană (εὐθεὶν sau

⁶⁸ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 4, p. 321.

⁶⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 4, p. 321.

⁷⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 4, p. 321.

⁷¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 2, p. 318.

⁷² Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 2, p. 318.

⁷³ Ierom. Policarp, *Introducere la Omilia a XXII-a*, p. 313. În legătură cu nepoții săi, Sfântul Vasile se exprimă: *Prin înrudire de fire, sunt pentru voi îndată după cei ce v-au născut și vă iubesc tot atât de mult ca și părinții voștri; și, dacă nu cumva mă înșel în privința voastră, cred că, uitându-vă la mine, nu le veți duce dorul părinților* (Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 1, p. 317).

⁷⁴ Cf. *I Corinteni* 13: 12.

⁷⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 2, p. 319.

θύραθεν), așa cum și frunzele îi oferă fructului adăpost și acel aspect împlinit⁷⁶. Drept pildă, Sfântul Vasile cel Mare îi aduce pe marele Moise, care s-a apropiat de contemplarea „Celui ce este”⁷⁷ numai după ce și-a antrenat mai întâi mintea cu învățăturile egiptenilor⁷⁸, dar și pe înțeleptul Daniel, despre care se spune că, pe când era în Babilon, numai după ce a învățat bine înțelepciunea caldeenilor, s-a apropiat de învățăturile [cele] dumnezeiești⁷⁹.

Sfântul Grigorie Teologul se dezvăluie, printr-o parte dintre *Epistolele* sale, ca un educator atent al rudelor după sânge, manifestând o grijă deosebită față de copiii lui Nicobulos⁸⁰, soțul nepoatei sale Alypiana, dintre aceștia distingându-se strănepotul cu același nume de Nicobulos, căruia îi dedică mai multe *Epistole*⁸¹. Din conținutul lor se distinge preocuparea Sfântului Grigorie Teologul față de educația profană și, mai ales, moral-duhovnicească a lui Nicobulos și frații lui, recomandându-i pe ei celor mai faimoși profesori ai vremii, retori și sofști, precum și guvernatorilor și episcopilor din metropole unde aceștia își desfășurau studiile⁸². Astfel, *Epistolele* Sfântului Grigorie Teologul adresate acestora din urmă sau care se referă la educația strănepoților lui se structurează sub forma unui veritabil traseu paideic, în care putem observa și evalua evoluția cultural-spirituală a strănepoților, iar, prin extensie, și a tinerilor, cărora Sfântul Părinte le atrage atenția că literatura creștină, în general, și scrierile sale, în mod special, au un rol educativ pregnant: *Trăsătura principală a scrierilor mele este aceea de a fi educative prin maxime și reflecții, acolo unde este cu putință. După cum tatăl copiilor de neam nobil este ușor de recunoscut, la fel în cazul scrierilor; și aceasta nu mai puțin ca în privința celor ce au dat naștere [și care sunt recunoscuți] grație caracteristicilor corporale. La fel este și cu [scrierile] mele*⁸³. Educația profană specifică vremii se cuvine să fie îmbinată, după Sfântul Grigorie Teologul, cu cea morală și duhovnicească, primită în familie și în Biserică, pentru ca în viața tinerilor să lucreze harul dumnezeiesc. În acest sens, Sfântul Grigorie Teologul îi scria, printre altele, episcopului Teodor al Tyanei, căruia îi încredințase strănepoții, următoarele: *Copiii preaiubitului meu Nicobulos vin în oraș spre a învăța tahigrafia; să ai față de ei o privire binevoitoare și părintească (deoarece pentru acestea nu stau împotriva canoanele) și veghează ca să meargă cât mai des la biserică. Intenționez ca, în ceea ce privește caracterul, ei să fie modelați după forma virtuții, aflându-se cât mai des în preajma Desăvârșirii tale*⁸⁴.

Dacă Sfântul Vasile cel Mare se referea mai ales la educația tinerilor, așa cum s-a precizat mai sus, cu vârstele cuprinse între 12 și 15 ani, unii dintre ei fiindu-i și nepoți, care studiau la un *grămatic* (*grammaticus*)⁸⁵, iar Sfântul Grigorie Teologul la cea a strănepoților lui⁸⁶, în schimb, Sfântul Ioan Gură de Aur se raportează la momentul începerii educației

⁷⁶ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 3, p. 319.

⁷⁷ Cf. *Ieșirea* 3: 14.

⁷⁸ Cf. *Fapte* 7: 22.

⁷⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, 3, pp. 319-320.

⁸⁰ Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 157. Către Teodor*, 2, trad. de Ierom. Policarp Pîrvulescu, în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, p. 385 (= Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 157*).

⁸¹ Ierom. Policarp Pîrvulescu, „Introducere” la Sfântul Grigorie Teologul, *Epistole cu privire la educația lui Nicobulos*, în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, p. 379 (= Ierom. Policarp, *Introducere la Sfântul Grigorie Teologul*).

⁸² Ierom. Policarp, *Introducere la Sfântul Grigorie Teologul*, p. 379.

⁸³ Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 52. Către același Nicobulos*, 3, trad. de Ierom. Policarp Pîrvulescu, în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, p. 383.

⁸⁴ Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 157*, 2-3, p. 385.

⁸⁵ Ierom. Policarp, *Introducere la Omilia a XXII-a*, p. 313.

⁸⁶ Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 157*, 2, p. 385.

creștine, schițând chiar *un program de educație creștină familială* a copiilor, conform căruia părinții lor, tată și mamă, sunt primii educatori sau profesori de viațuire și conduită creștină, fapt pentru care întreaga educație trebuie să graviteze în jurul vieții sfânt-duhovnicești, așa cum este trăită în Biserică, conform organelor Revelației dumnezeiești, *Sfânta Tradiție* și *Sfânta Scriptură*. Cu alte cuvinte, se are în vedere pedagogia lucrării harului dumnezeiesc în sufletul copilului, care suflet este *maleabil și ușor modelabil în bine sau în rău*⁸⁷. De aceea, în partea a doua (16-90) a micului său tratat *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, care tratat s-a bucurat de notorietate abia începând cu secolul al XVII-lea și reprezintă *prima operă din literatura creștină antică dedicată exclusiv educației copiilor, precum și primul tratat sistematic de pedagogie creștină*⁸⁸, Sfântul Ioan Gură de Aur aseamănă sufletele copiilor mai întâi cu *mărgăritarele sau perlele*, care pot fi *ușor de modelat* doar la început, *îndată după prinderea lor*⁸⁹, apoi cu *tablourile și statuile*, care sunt realizate treptat, dar fără abatere de la ceea ce se dorește ca ele să reprezinte⁹⁰.

După Sfântul Ioan Gură de Aur, sufletul unui copil este aidoma și unei cetăți, de curând zidită și întemeiată, *care are cetățeni străini ce n-au încă experiența niciunui lucru*, iar pentru chivernisirea ei este nevoie de legi, chiar *legi înfricoșătoare și aspre*, care trebuie să fie puse în aplicare. Asta înseamnă că apărătorii legilor sunt cetățenii acelei cetăți, care îi învață pe toți cei nou veniți, indiferent de vârstă, buna viațuire. *Cei care au fost crescuți într-un fel rău de viațuire, când sunt bătrâni, sunt greu de schimbat, deși nu cu neputință, căci, dacă vor, pot și ei să se schimbe. Cei [tineri], însă, care n-au încă experiența vieții, vor primi cu ușurință legile cetății, iar legiuirea creștinilor este pentru bunul mers al întregii lumi*⁹¹. Pentru zidirea cetății, subînțelegându-se zidirea duhovnicească a sufletului, se are în vedere ca cele cinci simțuri ale omului să fie *meterezele și porțile* respectivei cetăți, iar *întreg trupul să fie ca un zid*. Așadar, porțile acestui zid sunt: *ochii, limba, auzul, mirosul și... pipăitul*. Prin aceste porți *intră și ies cetățenii acestui oraș, cu alte cuvinte, prin aceste porți gândurile sunt corupte sau îndreptate*⁹². De aceea, se cuvine să facem pentru porțile respective *canaturi și zăvoare de aur din cuvintele lui Dumnezeu*, ceea ce înseamnă *să-i învățăm pe copii să aibă aceste [cuvinte] neconținut pe buze, chiar și când merg, nu oricum, nici superficial și nici rar, ci continuu*. Porțile nu trebuie să fie acoperite numai cu *foițe de aur, ci, dimpotrivă, să fie făcute groase și solide, lucrate în întregime din aur; în locul pietrelor obișnuite să aibă încrustate pietre prețioase. Zăvor al acestor uși să fie Crucea Domnului, alcătuită în întregime din pietre prețioase, așezată de-a curmezișul ușilor*. Prin aceste porți să nu se strecoare în cetate *oameni amestecați și stricați*, adică orice gând urât sau vorbe de ocară⁹³, ci numai Împăratul Iisus Hristos, căci *după ce acest oraș va fi gata*

⁸⁷ Ierom. Policarp Pîrvuloiu, „Introducere” la Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, p. 340 (= Ierom. Policarp, *Introducere la Sfântul Ioan Gură de Aur*).

⁸⁸ Ierom. Policarp, *Introducere la Sfântul Ioan Gură de Aur*, p. 342.

⁸⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 20-21, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, în Clement Alexandrinul et al., *Scrieri*, pp. 352-353 (= Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*).

⁹⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 22, p. 353.

⁹¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 23-27, pp. 353-354.

⁹² Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 27, p. 354.

⁹³ Toate acestea și orice înclinație spre rău trebuie să fie omorâte *înăuntru, așa cum îi omoară albinele pe trântori și nu-i lasă nici să iasă afară, nici să bâzâie* (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 35, p. 357).

construit, altfel spus, după ce sufletul copilului va deprinde educația și, în consecință, viețuirea creștină, *nu va locui în el un om, ci Însuși Împăratul tuturor*⁹⁴.

Indemnul constant al Sfântului Ioan Gură de Aur către părinți, prin extensie, către părinții din toate timpurile, este: *crește un atlet pentru Hristos*⁹⁵, mai mult, *un filosof și un cetățean al cerurilor*⁹⁶, ceea ce înseamnă pentru părinții înșiși, tată și mamă, atât un mod de iertare a propriilor păcate, cât și o revărsare de bunătăți din partea lui Dumnezeu peste întreaga familie, căci cine lucrează pentru educarea propriului copil, se ostenește, de fapt, pentru el însuși, deoarece, *dacă vei întipări în sufletul lui, încă fraged, învățăturile cele bune*, cu alte cuvinte, învățăturile Bisericii, *nimeni nu va putea să i le desprindă; ele se întăresc ca și sigiliul aplicat pe ceară*⁹⁷. Însă, atunci, ca și acum, adică *în vremea noastră, fiecare părinte își dă toată silința să-i învețe pe copiii lui artele, literatura, oratoria, dar niciunul nu se interesează câtuși de puțin să educe sufletul lor*⁹⁸. Prin urmare, este vital pentru un copil ca instrucția lui în cele duhovnicești să înceapă încă din casa lui, altfel spus, din familia lui⁹⁹, pentru a i se imprima în el *caracterul unui bărbat sfânt*¹⁰⁰. Așa va învăța și va deprinde, de pildă, că neprihănirea, adică starea de feciorie, *este de mare folos la căsătorie, nu numai pentru cumpătarea tânărului, dar și pentru cea a soției*, deoarece *dragostea lor va fi mai curată; Dumnezeu va fi cu mai multă îndurare și va umple acea căsătorie de nenumărate binecuvântări*; mai mult, *Dumnezeu va face ca bărbatul să aibă neconținut în inima sa dragoste față de soția lui și să fie atât de stăpânit de această dragoste, încât să nu se mai uite la altă femeie*¹⁰¹.

III. Lucrarea minunilor

Viețile Sfinților Trei Ierarhi și învățăturile lor alcătuiesc, așadar, *dreptare ale Ortodoxiei*, cu alte cuvinte, calea de urmat în Biserica Ortodoxă. De aceea, doresc să vă pun în atenție trei minuni sau fapte minunate din viețile celor Trei Sfinți Trei Ierarhi, care minuni pot fi, la rândul lor, alte mesaje ale lor:

1) Mai întâi, doresc să evoc felul în care Sfântul Efrem Sirul (306-373), cinstit la 28 ianuarie, a învățat limba greacă, chiar spre sfârșitul vieții sale pământești, dacă avem în vedere faptul că Sfântul Efrem Sirul trece la Domnul în 373, iar Sfântul Vasile cel Mare ajunge episcop al Cezareei Capadociei în 370. Sfântul Efrem Sirul, pe când era în pustie și luând cunoștință despre faptele și învățăturile Sfântului Vasile cel Mare, se ruga lui Dumnezeu ca să-i descopere în cel fel este acesta. Prin lucrarea Sfintei Treimi, el a văzut în vis un stâlp de foc, al cărui capăt ajungea la cer, și a auzit un glas, zicându-i: *Efreme, Efreme, în ce chip vezi acest stâlp de foc, în acest fel este Vasile*. Efrem, luând cu sine un tâlmaci, căci nu știa limba greacă, a mers în Cezareea Capadociei, unde au ajuns în momentele prăznuirii Botezului Domnului Iisus Hristos. Și, privind în taină de departe, l-a văzut pe Sfântul Vasile, mergând cu multă slavă la biserică. Atunci, Sfântul Efrem i-a zis tâlmaciului:

⁹⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 28, pp. 354-355.

⁹⁵ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 19, 39, 63, 90, pp. 352, 358, 366, 374.

⁹⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 39, p. 358.

⁹⁷ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 20, p. 352.

⁹⁸ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 18, p. 352.

⁹⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 68, p. 367.

¹⁰⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 80, p. 372.

¹⁰¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 81, p. 372.

Mi se pare că în zadar ne-am ostenit, frate, pentru că acesta, fiind într-o asemenea stare, nu este precum l-am văzut.

Totuși, ei au mers la biserică, unde s-au așezat într-un colț, la loc ascuns, iar Sfântul Efrem își zicea: *Mă minunez cum noi, fiind în pustie și suferind greutatea și zăduful zilei, n-am sporit nimic, iar acesta, fiind întru atâta cinste omenească, este stâlp de foc.* Însă, Sfântul Vasile cel Mare a fost înștiințat de către Sfântul Duh despre prezența Sfântului Efrem în biserică și l-a trimis la el pe arhidiaconul său, indicându-i locul unde se afla, ca să-l cheme în Sfântul Altar. Înțelegând prin tâlmaci mesajul ierarhului, Sfântul Efrem a răspuns celui ce-l chema: *Ai greșit, frate, pentru că noi suntem străini și nu ne știe arhiepiscopul.* Arhidiaconul s-a întors ca să-i spună Sfântului Vasile cuvintele Sfântului Efrem. În acel timp, Sfântul Vasile tocmai citea *Sfânta Evanghelie*, iar Sfântului Efrem i se dă să vadă o limbă ca de foc grăind prin gura Sfântului Vasile. După ce a terminat de citit, Sfântul Vasile i-a zis iarăși arhidiaconului: *Mergi și spune aceluia monah străin: „Cinstite Efreme, vino în Sfântul Altar, că te cheamă arhiepiscopul!”* Pus în fața acestei relatări, Sfântul Efrem a grăit: *Cu adevărat, mare este Vasile, cu adevărat, stâlp de foc este Vasile, cu adevărat, Duhul Sfânt vorbește prin gura lui!* Și l-a rugat pe arhidiacon să-i transmită Sfântului Vasile ca să se întâlnească după terminarea sfintei slujbe.

În fine, s-au întâlnit în schevofilachion, adică în locul unde erau păstrate veșmintele, Sfintele Vase și odoarele bisericii. Au vorbit cu ajutorul tâlmaciului, iar Sfântul Efrem s-a împărtășit cu Preacuratele Taine din mâinile Sfântului Vasile. După ospățul cuvenit, Sfântul Efrem i-a cerut Sfântului Vasile ca să-i dăruiască, prin lucrarea Sfântului Duh, un dar, și anume, darul de a vorbi în limba greacă. Sfântul Vasile s-a învoit să ceară acest dar pentru Sfântul Efrem, având în vedere sfințenia acestuia din urmă și efortul făcut de a fi venit până la Cezareea. Au mers în biserică, unde au făcut *îndelung rugăciune*. Apoi, Sfântul Vasile i-a zis: *Pentru ce, cinstite Părinte, nu primești sfințire de preot, vrednic fiind?* Răspuns-a lui prin tâlmaci: *Fiindcă sunt păcătos, stăpâne.* Sfântul Vasile replică: *O, de aș avea eu numai păcatele tale!* În continuare, i-a zis Sfântului Efrem: *Să facem metanie.* Și, îngenunchind, el a pus mâna pe capul Sfântului Efrem și a rostit cu glas tare *Rugăciunea de hirotonie întru preot*. După aceasta, Sfântul Vasile a zis către Cuviosul Efrem: *Poruncește acum să ne ridicăm.* Și s-a limpezit graiul fericitului Efrem și a zis în limba greacă: *„Mântuiește, miluiește, ridică-ne și ne păzește pe noi, Dumnezeuule, cu harul Tău.* În felul acesta, împlinindu-se cuvântul *Sfintei Scripturi*, atunci va sări șchiopul ca cerbul și limpede va fi limba gângavilor¹⁰², Sfântul Efrem a ajuns preot și cunoscător de limbă greacă. Tâlmaciul său a fost și el hirotonit diacon, iar după trei zile au plecat de la Sfântul Vasile cel Mare spre pustia lor¹⁰³. Închei această minune prin a adăuga că Sfântul Vasile cel Mare a desfășurat nu doar o mare operă filantropică, ci și o bogată activitate de apărare a credinței creștine prin scrieri, care sunt cuprinse în 4 volume din *Patrologia Graeca* (29-32).

2) Sfântul Grigorie de Nazianz a folosit, prin lucrarea Sfântului Duh, puterea cuvântului în chip convingător, astfel că și-a câștigat apelativul de *Cuvântătorul de Dumnezeu*, adică *Teologul*. Se afirmă că el a fost chemat la Constantinopol, deoarece atât de mulți căzuseră în rătăcirea lui Arie, încât doar o singură biserică rămăsese ortodoxă, adică biserica *Învierii*. După o îndelungă perioadă de cuvântări și omilii în această biserică, starea lucrurilor s-a schimbat și în toată capitala nu mai era decât o singură biserică a lui Arie, toate celelalte redevenind ortodoxe. Dintre acele omilii, *Cele cinci Cuvântări Teologice* sunt cele

¹⁰² Vezi *Isaia* 35: 6.

¹⁰³ *Proloagele*, I, pp. 825-828.

mai vestite¹⁰⁴. De altfel, scrierile Sfântului Grigorie Teologul se împart în *Cuvântări*, *Poeme* și *Scrisori*, fiind cuprinse tot în 4 volume din *Patrologia Graeca* (35-38).

3) Un profesor de teologie de la Tesalonic, care este mirean¹⁰⁵, avea de dat un răspuns urgent la o chestiune foarte importantă, cu care se confrunta, în acel timp, Biserica Ortodoxă din Grecia. El și-a amintit că undeva, la un Sfânt Părinte, citise ceva în legătura cu respectiva chestiune, iar memoria lui reținuse numele Sfântului Ioan Gură de Aur. Însă, nu putuse să identifice acel pasaj din scrierile Sfântului Ioan Gură de Aur și, în această situație, s-a rugat ca Dumnezeu să-l ajute, într-un fel sau altul, pentru a fi sigur că nu va greși cu soluția pe care urma să o dea față de respectiva chestiune. De aici se desprind, ca o pildă pentru mine, pe de o parte, smerenia profesorului, care nu s-a încrezut doar în memoria și capacitatea sa intelectuală, iar pe de altă parte, așezarea lui spre rugăciune.

După terminarea rugăciunii sună telefonul, iar la capătul firului era, prin iconomie dumnezeiască adaug eu, nimeni altul decât un faimos ucenic al Sfântului Paisie Aghioritul¹⁰⁶. Cei doi se cunoșteau, iar respectivul ucenic i-a invocat motivul că iese din Sfântul Munte și vine până la Tesalonic, cu diferite treburi, prilej cu care dorește să-l viziteze la el acasă, pentru că au ceva de discutat. Bucuria a fost mare pentru profesorul de teologie, iar momentul întâlnirii s-a desfășurat într-o deosebită atmosferă duhovnicească, plină de emoții și alese discuții. Printre ele, profesorul a adus în atenție și chestiunea care îl preocupa. Acel ucenic, având aceeași așezare duhovnicească și aceleași harisme cu cele ale Sfântului Paisie, i-a confirmat soluția, iar profesorul îi spune: *Parcă am citit ceea ce spuneiți la Sfântul Ioan Gură de Aur, dar nu mai pot să găsesc pasajul respectiv*. Discuția avea loc lângă biblioteca distinsului profesor, exact unde se aflau volumele cu scrierile Sfântului Ioan Gură de Aur din *Patrologia greacă*, ele fiind nu mai puține de 18 la număr (volumele 47-64). Și cum profesorul plimba mâna pe lângă volumele respective, neștiind pe care să-l tragă, Părintele respectiv, adică ucenicul Sfântului Paisie Aghioritul, i-a sugerat să tragă volumul în dreptul căruia se afla mâna profesorului în acel moment. Trăgându-l și punându-l în mâinile sale, volumul i se deschide chiar la pasajul pe care îl căuta, dar al cărui conținut i-l relatase puțin mai înainte și Părintele respectiv. Profesorul se uită mirat la el, iar Părintele îi spune: *De ce te miri? Același Duh Sfânt, Care a fost atunci, este și acum*. Cu alte cuvinte, cei ce caută desăvârșirea duhovnicească și ajung la ea au parte de același conținut al *Revelației dumnezeiești* și, implicit, al *Cincizecimii*, prin experiența sau experiența personală a lucrării harului dumnezeiesc necreat, iar Sfinții le devin contemporani, după cum și ei, la rândul lor, devin contemporani Sfinților.

IV. Sinaxar și icoană

Prin cele spuse mai sus, intenția mea este ca să vă atrag atenția, printre altele, și asupra a două detalii. Când ne uităm în calendarul bisericesc sau în *Sinaxar*, pentru ziua de 30 ianuarie, observăm că cei trei Sfinți Ierarhi sunt înșirați în ordinea Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul și Sfântul Ioan Gură de Aur. Însă, dacă privim icoana cinstirii lor la 30 ianuarie, observăm că, în forma ei clasică, Sfântul Ioan Gură de Aur este așezat în mijloc, iar ceilalți Sfinți Părinți sunt zugrăviți de-a dreapta și de-a stânga. În alte reprezentări iconografice, în dreapta Sfântului Vasile este întâlnit și Sfântul Chiril al

¹⁰⁴ Arhid. Prof. Dr. Constantin Voicu, *Patrologie*, vol. II, Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 205.

¹⁰⁵ Numele lui este Dimitrie Țelenghidis.

¹⁰⁶ Într-o primă formă a acestui cuvânt, am făcut confuzia dintre acest ucenic și însuși Sfântul Paisie Aghioritul, fapt lămurit ca urmare a întâlnirii cu profesorul Dimitrie Țelenghidis la Tesalonic, pe data de 5 iunie 2018.

Alexandriei, iar în partea stângă a Sfântului Grigorie Teologul este pictat și Sfântul Atanasie cel Mare, formând, cu toții, ceea ce este numită *lira Sfântului Duh*, fiindcă cei cinci Sfinți Părinți ai Ortodoxiei s-au evidențiat ca apărători ai dogmei Sfintei Treimi¹⁰⁷. Dubla întrebare care se pune, așadar, este: de ce avem aceste diferențe în înșiruirea celor trei Sfinți Ierari sau pentru care motiv Sfinții Părinți au rânduit ca Sfântul Ioan Gură de Aur să fie așezat la mijloc în reprezentarea iconografică, între ceilalți Sfinți menționați? Răspunsurile găsite sunt acestea:

1) în calendarul bisericesc sau în *Sinaxarul* zilei, ordinea este dată, conform observației personale, de anul adormirii fiecărui Sfânt întru Domnul, cu alte cuvinte, se respectă istoria și avem înșiruirea Sfântul Vasile cel Mare († 379), Sfântul Grigorie Teologul († 390) și Sfântul Ioan Gură de Aur († 407);

2) în icoana consacrată cinstirii lor împreună, îl vedem la mijloc zugrăvit pe Sfântul Ioan Gură de Aur, nu pentru că i se dădea o întâietate personală față de ceilalți doi Sfinți Părinți, nici deoarece ciclul sărbătorilor din anul bisericesc dedicate Sfinților Trei Ierarhi începea și se încheia cu Sfântul Ioan Gură de Aur (13 noiembrie și 27 ianuarie), între aceste două sărbători fiind cele ale Sfinților Vasile cel Mare (1 ianuarie) și Grigorie Teologul (25 ianuarie), până la cinstirea lor în comun (30 ianuarie)¹⁰⁸, după cum nici datorită săvârșirii *Dumnezeieștii Liturghii* a Sfântului Ioan Gură de Aur cel mai des de-a lungul anului bisericesc, ci pentru alte două pricini, care le întărește și pe celelalte: pe de o parte, Sfântul Ioan Gură de Aur era considerat cel mai mare hermeneut sau interpret al *Sfintei Scripturi*, *ca nimeni altul*, precum și propovăduitor al ei, încât *dacă nu ar fi fost acest Sfânt*, după cum se precizează în *Sinaxarul* zilei din 30 ianuarie, (*măcar că este cu cutezare a o zice*) *ar fi trebuit ca iarăși să vină Hristos pe pământ*¹⁰⁹; pe de alte parte, Sfântul Ioan Gură de Aur era luat ca argument de împăcare în disputele și discuțiile vremii. Când, într-o împrejurare sau alta, clerul și credincioșii Bisericii se aflau într-o dezbatere mai aprinsă, toate încetau în momentul în care cineva aducea argument din învățăturile Sfântului Ioan Gură de Aur¹¹⁰. De altfel, sunt de părere că datorită acestor două motive, Sfântul Ioan Gură de Aur este cel dintâi descris în *Sinaxarul* zilei de 30 ianuarie¹¹¹.

¹⁰⁷ Informația este luată de la domnul Spiridon Țițigos, profesor al Facultății de Teologie a Universității Kapodistriene și Naționale din Atena, cu ocazia conferinței *Introducere în Patrologie*, ținută la Facultatea de Teologie și Științele Educației a Universității Valahia din Târgoviște, în ziua de vineri, 18.05.2012, de traducere ocupându-se semnatarul acestui studiu. De menționat că a fost o vreme când și Sfântul Grigorie de Nyssa a fost cuprins în triada Sfinților Părinți alături de Sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul, formând cunoscuta schemă a celor trei Sfinți Părinți Capadocieni, dar pentru faptul că în scrierile sale au fost găsite greșeli de învățătură, el a fost înlocuit cu Sfântul Ioan Gură de Aur, vezi Γαζή, *Ο δεύτερος βίος*, pp. 189-191, 226-232.

¹⁰⁸ După unii cercetători, acest ciclu al sărbătorilor închinat Sfântului Ioan Gură de Aur ar fi constituit pretextul izbucnirii disputei între adepții celor trei Sfinți Părinți, vezi Αθαν. Δ. Παλιούρας, *Η υπέρβαση του εφημέρου μέσα από την εικονογραφία των Τριών Ιεραρχών*, Ιωάννινα, 1992, p. 35, nota 3.

¹⁰⁹ *Historia Institutionis*, în PG 29, CCCXCII B (392 B); Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, *Συναξαριστής. Ιανουάριος – Φεβρουάριος*, p. 189; *Ο Μέγας Συναξαριστής. Ιανουάριος*, p. 732 (din acest *Sinaxar* a fost scoasă remarca despre rolul Sfântului Ioan Gură de Aur privind propovăduirea *Evangheliei* și determinarea venirii Mântuitorului lumii Iisus Hristos); pentru traducerea în limba română vezi și *Sinaxarul Slujbei Sfinților Trei Ierarhi*, p. 514: *încât de n-ar fi fost acesta*, adică Sfântul Ioan Gură de Aur, (*măcar că este o cutezare să zicem așa*), *ar fi trebuit ca iarăși să vină Hristos pe pământ*.

¹¹⁰ Informație luată de la domnul Spiridon Țițigos, vezi mai sus nota 107. În același sens, vezi și Sfântul Ioan al Efhaitelor, *Comentariu la marile liste ale sărbătorilor*, în PG 120, 1135 A; Ανδρέου Ευγγουλούλου, „Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, «Πηγὴ τῆς Σοφίας»”, în *Αρχαιολογικὴ Ἐταιρία* 1942-1944, pp. 1-36.

¹¹¹ Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, *Συναξαριστής. Ιανουάριος – Φεβρουάριος*, pp. 189; *Ο Μέγας Συναξαριστής. Ιανουάριος*, pp. 731-732; *Sinaxarul Slujbei Sfinților Trei Ierarhi*, pp. 513-514. Acestor motive s-

V. Concluzii

Teologia ortodoxă, ca experiență sfânt-duhovnicească a legăturii cu Dumnezeu, depășește orice știință, prin faptul că subiectul ei este multiplu: pe de o parte, Dumnezeu Care Se descoperă pe Sine și, pe de altă parte, omul care se înalță, prin lucrarea harului dumnezeiesc necreat, la cunoașterea Lui, prin metoda viețuirii isihaste sau a dobândirii vieții sfânt-duhovnicești, cu cele trei trepte ale ei, amintite anterior, curățirea, luminarea și îndumnezeirea. În schimb, referitor la celelalte științe, subiectul este omul care cercetează și caută, prin metode specifice fiecărei științe, iar obiectul este creația lui Dumnezeu. De aceea, atunci când teologia a fost „percepută” sau „primită” ca știință, catalogată în rândul *științelor pozitive* pentru caracterul ei „experimental” și practic¹¹², și cultivată în mediul universitar, ea a fost numită *cea mai înaltă dintre științe*, conform, de pildă, jurământului de doctor în Teologie practicat în Facultățile de Teologie din Grecia¹¹³, fiind, în același timp, considerată *știință în fapt și în adevăr*¹¹⁴, *știința științelor și o imensă cucerire socială a Creștinismului*¹¹⁵, ceea ce înseamnă, în cuvintele Părintelui Gheorghe Metallinós, *o recunoaștere socială a Bisericii*¹¹⁶ și a prezenței sale în mediul universitar. În felul acesta, teologia a primit, *din punct de vedere istoric, și sensul metodei de apropiere față de Dumnezeu*, menționat mai sus, *dar și al cercetării și al aportului științific cât privește realitatea bisericească și expunerea sistematică a credinței creștine*¹¹⁷.

Experiențele duhovnicești ale Sfinților Bisericii și învățăturile ei sunt înmagazinate în diferite *mărturii* (texte, monumente, expresii ale artei etc.) ale prezenței și mersului Bisericii în lume, ca *trup* al Mântuitorului lumii Iisus Hristos. Teologia, ca știință, sub forma disciplinelor care fac parte din programa de studii, fie la nivelul preuniversitar, fie la cel universitar (de licență, masterat și doctorat), *caută, trage concluzii, reabilitează în mod critic, studiază și interpretează toate aceste mărturii sau scoate din ele în dialogul neîntrerupt al Bisericii cu lumea. Așadar, partea prezenței istorice a Bisericii, care poate să fie cercetată cu mijloacele științei și să fie percepută rațional, reprezintă subiectul cercetării științifice teologice*, importantă fiind această cercetare nu doar pentru trecutul Bisericii, ci și pentru prezentul ei în istorie¹¹⁸.

În cadrul acestui demers de studiere a mărturiilor Bisericii este încadrată și educația oferită în Facultățile de Teologie, prin care educație sunt transmise studenților, pe de o parte, cunoștințele obținute din roadele cercetării științifice teologice, iar pe de altă parte, le este indicată orientarea în viața Bisericii, adică în viața cea după învățătura Fiului lui Dumnezeu Iisus Hristos, așa cum o trăiesc și o experimentează Sfinții, într-o societate în care, mai mult decât în alte epoci, virtutea și curățirea sunt abandonate în fața tehnologiei și a consumismului, iar desăvârșirea duhovnicească a omului este înlocuită cu perfecționarea aparatelor și a mașinilor, nu spre folosul omului, ci spre câștigul economic, acestea din urmă,

ar adăuga, după unii cercetători, și o anumită simpatie a Sfântului Ioan al Efhaitelor pentru Sfântul Părinte al cărui nume îl purta, adică pentru Sfântul Ioan Gură de Aur, vezi Ανδρέου Ευγγουπούλου, *op. cit.*, p. 31.

¹¹² Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας*, Ἀθήναι, 1980², p. 137 (= Τρεμπέλα, *Ἐγκυκλοπαιδεία*).

¹¹³ Pr. prof. dr. emerit Gheorghe Metallinós, „Teologul în slujirea Bisericii”, trad. din lb. greacă și completări ale unor note de lect. dr. Ion Marian Croitoru, în Pr. Ion Vicovan, Pr. Paul-Cezar Hârlăoanu, Emilian-Iustinian Roman (editori), *Teologia academică și responsabilitatea ei în misiunea Bisericii*, Colecția *Episteme* 22, Editura Doxologia, Iași, 2016, p. 94 (= Metallinós, *Teologul*).

¹¹⁴ Τρεμπέλα, *Ἐγκυκλοπαιδεία*, p. 136.

¹¹⁵ Ηλ. Β. Οικονόμου, *Αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, 1981, pp. 8, 94.

¹¹⁶ Metallinós, *Teologul*, p. 94.

¹¹⁷ Metallinós, *Teologul*, p. 93, nota 1.

¹¹⁸ Metallinós, *Teologul*, p. 95.

adică aparatele și mașinile, ajungând chiar să fie considerate mai valoroase decât viața unui om. Așadar, Biserica Mântuitorului lumii Iisus Hristos, adică Biserica Ortodoxă, fiind Biserica cea *una, sfântă, sobornicească și apostolească*, pășește în lume cu pașii Sfinților de ieri, de astăzi și de mâine. În consecință, raportarea la experiențele lor, care formează teologia empirică, această teologie reprezentând singura realitate dinamică și vitalizatoare a sinergiei dintre teologia academică și misiunea Bisericii în societatea contemporană¹¹⁹, trebuie să rămână o constantă a educației teologice, deoarece *Dumnezeu nu este marele absent al străduințelor istorice ale omului*, din contră, El este prezent în istorie și Cel Care îl inspiră pe om¹²⁰. De aceea, Ortodoxia *nu reprezintă o epocă a istoriei, ci adevărul ei*, pentru că ea are trecut, dar, cu mult mai mult, prezent și viitor, iar garantul ei este conștiința Bisericii, al cărei cap este Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii Iisus Hristos¹²¹.

În acest sens, edificatoare este o apoftegmă din *Patericul egiptean*. Zicea Avva Isidor Pelusiotul că *mai mult folosește viața fără de cuvânt decât cuvântul fără viață. Căci viața și tăcând folosește, iar cuvântul și strigând supără. Dar dacă și cuvântul și viața se vor întâlni, fac icoană a toată filosofia*¹²², cu alte cuvinte, a întregului mod de gândire și viețuire conform învățaturii Domnului Iisus Hristos. Această învățătură este moștenită, păstrată și transmisă în lume de către Biserica Ortodoxă. Prin Sfinții ei, după cum sunt și Sfinții Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, cinstiți astăzi, Biserica i-a păstrat respectivei învățături, într-o formă dinamică, acuratețea și autenticitatea, de-a lungul veacurilor. Acest fapt garantează realitățile vieții sfânt-duhovnicești, care îi conferă omului contemporan, credincios Ortodoxiei, transformarea interioară și raportarea exterioară convenite și trăite în legătură cu Dumnezeu Cel în Sfânta Treime revelat și slăvit, cu semenii și sine însuși, cu întreg universul văzut și nevăzut, spre folosul de obște al societății și dobândirea calității de cetățean al Împărăției lui Dumnezeu.

¹¹⁹ Vezi studiul meu, din care este luată și această ultimă parte a prezentării de față, cu unele modificări, *Teologia empirică, singura realitate dinamică și vitalizatoare a sinergiei dintre teologia academică și misiunea Bisericii în societatea contemporană*, susținut la Simpozionul Internațional *Facultatea de Teologie: statut academic și misiune eclesială*, Craiova, 4-7 octombrie 2017, aflat în tipar. Pentru o altă variantă a acestui studiu, cu același titlu, vezi *Ortodoxia* 11/1 (2019), seria a II-a, pp. 26-47.

¹²⁰ Κωνσταντίνου Παπαπέτρου, *Πίστη και γνώση*, Αθήνα, 1987, p. 7.

¹²¹ *Ibidem*, pp. 17, 19.

¹²² Pentru Avva Isidor Pelusiotul, 1, în *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale Sfinților bătrâni*, Col. *Izvoare duhovnicești* 1, Alba Iulia, 1993/1994, p. 107.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Bonis, C. G., „Worship and dogma: John Mavropous, Metropolitan of Euchaita (11th century); his Canon on the three hierarchs, and its dogmatic significance”, în *Polychordia. Festschrift Franz Dölger zum 75 Geburtstag*, Amsterdam: A.M. Hakkert, 1967-1971, vol. 1, 1967.
- [2] Braniște, E., „Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin”, în *Biserica Ortodoxă Română 1-2* (1958).
- [3] Camariano-Cioran, Ariadna, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Institute for Balkan Studies 142, Thessaloniki, 1974.
- [4] Clement Alexandrinul / Vasile cel Mare, Sfântul / Ioan Gură de Aur, Sfântul / Grigorie Teologul, Sfântul / Ieronim, Fericitul / Augustin, Fericitul, *Scrieri cu tematică pedagogică*, PSB, Seria nouă 16, Editura Basilica, București, 2016.
- [5] Croitoru, Ion I., *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.
- [6] Donnegan, James, *A New Greek and English Lexicon*, Philadelphia, 1844,
- [7] Hofmann, J. B., *Ετυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ἀντωνίου Δ. Παπανικολάου, Ἀθήνα, 2009³.
- [8] Ică, Diac. asist. Ioan I., „Teologie și teologi după Sfântul Grigorie de Nazianz”, în *Mitropolia Ardealului* 34/1 (1989).
- [9] Jaeger, Werner, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1966.
- [10] Kazhdan, A., „Mauropous, John” în A. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991.
- [11] Lamerand, P. E., „La fête des trois Hiérarques dans l’Église Grecque”, în *Bessarione* 4 (1898-1899).
- [12] Maxim Mărturisitorul, Sfântul, *Mistagogia*, traducere, introducere și note de Preot Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Pr. Alexandru Atanase Barna, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.
- [13] Metallinós, Pr. prof. dr. emerit Gheorghe, „Teologul în slujirea Bisericii”, trad. din lb. greacă și completări ale unor note de lect. dr. Ion Marian Croitoru, în Pr. Ion Vicovan, Pr. Paul-Cezar Hârlăoanu, Emilian-Iustinian Roman (editori), *Teologia academică și responsabilitatea ei în misiunea Bisericii*, Colecția Episteme 22, Editura Doxologia, Iași, 2016.
- [14] *Mineiu pe Ianuarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
- [15] *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folosite ale Sfinților bătrâni*, Col. *Izvoare duhovnicești* 1, Alba Iulia, 1993/1994.
- [16] *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J. - P. Migne, Paris, 1857-1866.
- [17] *Prologoale*, vol. I (septembrie-februarie), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, București, 2011.
- [18] Stiernon, Daniel, „Jean Mauropous”, în *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, tome VIII, Beauchesne, Paris, 1974.
- [19] Voicu, Arhid. Prof. Dr. Constantin, *Patrologie*, vol. II, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.
- [20] Γαζή, Έφη, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα, 2004².
- [21] Δημητράκου, Δ., *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμος Ζ΄, Ἀθήναι, 1964.
- [22] Καρποζήλου, Αποστόλου Δ., *Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982².
- [23] Καρποζήλου, Αποστόλου Δ., *Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982².
- [24] Κωνσταντίνου Παπαπέτρου, *Πίστη καί γνώση*, Ἀθήνα, 1987.
- [25] Λινάρδου, Ν., *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ὑπὸ Βυζαντινῶν ἐγκωμιαζόμενοι*, Ἀθήνα, 2005.
- [26] Μεταλληνός, Γεωργ. Δ., „Τρεῖς Ἱεράρχαι”, în *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 11^{ος} τόμος, Ἀθήναι, 1967.
- [27] Μεταλληνός, Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δ., „Η κριτική της ελληνικής φιλοσοφίας από τους Τρεις Ἱεράρχες και το αληθινό νόημά της”, în *Περγαμηνή Β΄* (2007).
- [28] Μεταλληνοῦ, Π. Γεωργίου Δ., *Στὰ μονοπάτια τῆς Ρωμηοσύνης. Σταθμοὶ στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ*, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα, 2008.
- [29] Μητσάκης, Καρσοφύλλης, *Το ἔμψυχον ὕδωρ (Μελέτες μεσαιωνικῆς και νεοελληνικῆς φιλολογίας)*, Ἀθήνα, 1983² (Ἀθήνα, 2000³; Θεσσαλονίκη, 1973¹).

- [30] Μπόνης, Κωνσταντῖνος, *Ὁρθόδοξος λατρεία καὶ δόγμα. Ἰωάννου, Μητροπολίτου Εὐχαΐτων τοῦ Μαυρόποδος (11^{ος} αἰ.), ὁ Κανὼν εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ ἡ δογματικὴ αὐτοῦ σημασία*, Ἀθήναι, 1967.
- [31] Μπρατσιώτου, Παν. Ἰ., *Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθήναι, 1972².
- [32] Νικοδήμου τοῦ Ἀγορείτου, Ἁγίου, *Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν, τόμος Γ΄*, Ἰανουάριος – Φεβρουάριος, Θεσσαλονίκη, 1998⁴.
- [33] Ευγγουπούλου, Ανδρέου, „Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «Πηγὴ τῆς Σοφίας»”, ἰν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία* 1942-1944.
- [34] *Ὁ Μέγας Συναξαριστῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Τόμος Α΄, Μὴν Ἰανουάριος*, Ἀθήναι, 2003⁸.
- [35] Οἰκονόμου, Ἡλ. Β., *Αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, 1981.
- [36] Παλιούρας, Ἀθαν. Δ., *Ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἐφημέρου μέσα ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἰωάννινα, 1992.
- [37] Σκουτέρη, Κωνσταντίνου, „Μηνήματα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν”, ἰν *Εἰκοσιπενταετηρικὸν Ἀφιέρωμα στὸν Μητροπολίτη Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως κ. Διονύσιο*, Ἀνάτυπο, Ἔκδοση Ι. Μητροπόλεως Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως Νεάπολη, Θεσσαλονίκη, 1999.
- [38] Τρεμπέλα, Π. Ν., *Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας*, Ἀθήναι, 1980².
- [39] Φειδᾶ, Βλάσιο Ἰω., „Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες”, ἰν *Ἐπίσημοι Λόγοι*, πρωτανεία Γ. Μπαμπινιώτη 2000-2003, vol. ΚΓ΄ (XXXIII), Ἀθήνα, 2005.